

Târih-i Sefer-i Zafer–Rehber-i Alaman Adlı Eserinin Tanıtımı Dolayısıyla Celâlzâde Salih’in Süleymannâme’si Hakkında Bazı Yeni Çıkarımlar

*Fatma Kaytaç**

New insights Made from Celâlzâde Salih Çelebi Due to the Presentation of his Book Tarih-i Sefer-i Zafer-Rehber-i Alaman

Abstract ■ Salih Celebi is one of the important scholars and writers of Kanuni Sultan Suleyman period. He wrote books about history as well as jurisprudence and literature. Firstly in this article Salih Celebi’s copies of work in Suleymaniye Library Kadızade Mehmed Section, nr. 557 and Erzurum Ataturk University Library, Seyfeddin Ozege Section, Agah Sırrı Levend Manuscripts, nr. 522-523 which is named Tarih-i Sefer-i Zafer-Rehber-i Alaman will be introduced and will be given information about it’s content and resource value. This book’s name has been known till this day however it has never been the subject of a detailed examination. After that because of this extend some new information we will try to do a new evaluation regarding Celalzade’s Suleymanname.

Keywords: Celalzade Salih Celebi, Alaman Seferi, Kanuni Sultan Suleyman, Suleymanname, Ibrahim Pasa

Ahmedî’nin öncülüğüyle başladığı kabul edilen Osmanlı tarihçiliği¹ II. Murad devrinde daha çok tarihî takvimlere dayanılarak oluşturulan Anonim Tevârih-i Âl-i Osman’larla devam etmiş, Fatih Sultan Mehmed döneminde daha da ilerleme

* Dr. e-mail: fatmakaytaç@gmail.com

1 V. L. Menagé, “The Beginning of Ottoman Historiography”, *Historians of the Middle East*, ed. Bernard Lewis and P. M. Holt, London, 1962, s. 169; Necib Âsım, “Osmanlı Tarih-nüvisleri ve Müverrihler”, *Târih-i Osmânî Encümeni Mecmuası (TOEM)*, 7. Cüz, İstanbul, 1329, s. 45; Şehabettin Tekindağ, “Osmanlı Tarih Yazıcılığı”, *Belleten*, c. XXXV, S. 140, Ankara, 1971, s. 656-657.

kaydetmiştir.² II. Bayezid zamanı Osmanlı tarihçiliği açısından bir dönüm noktası olmuştur. Zira bizzat padişahın emriyle, farklı tarzda ve bundan sonraki tarihçilere örnek teşkil edecek eserler bu dönemde meydana getirilmeye başlanmıştır. İbn Kemal ve İdris-i Bitlisi kendilerinden sonraki tarihçiler tarafından örnek alınacak meşhur eserlerini bu dönemde ve padişahın emriyle yazmaya başlamışlardır. Yavuz Sultan Selim zamanında ise konusu bu dönem olan ve Selimnâme adıyla bilinen tür ortaya çıkmıştır.³ Kanuni Sultan Süleyman devrinde klasik tarih yazıcılığından farklı olarak gazavatnâmelerde önemli bir artışın meydana geldiği dikkat çeker. Bu dönemde Yavuz devrinin Selimnâmeleri'nin yerini Süleymannâmeler almıştır.⁴ Devletin olgunluk dönemini oluşturan Kanuni devrinde fetih ve refah alanındaki gelişmelere paralel olarak çok sayıda tarihî eser meydana getirilmiştir. Bu eserlerin büyük çoğunluğu bu gün itibarıyla araştırmacılar tarafından bilinmekle birlikte bir kısmının mahiyetleri hala tam olarak araştırılmamıştır.⁵ Makaleye konu olan Celalzâde Salih Çelebi'nin Alman seferi tarihçesi de bunlardan birisidir. Kanuni devrinde yetişerek muhtelif kadılık ve müderrislik hizmetlerinde bulunmuş olan Celalzâde Salih, edebî ve fikhî eserlerinden başka tarihe ait eserler de vermiş bir yazardır.⁶ Celalzâde Salih'in tarihe dair iki eseri bilinmektedir. Bunlardan birisi

- 2 Abdülkadir Özcan, "Kanuni Sultan Süleyman Devri Tarih Yazıcılığı ve Literatürü", *Prof. Dr. Mübahat Küçükkoçluna Armağan*, Editör. Zeynep Tarım Ertuğ, İstanbul, 2006, s. 113.
- 3 Ahmet Uğur, "Selim-nâmeler", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. XVII, S. 22, Ankara, 1978, s. 367 vd.; Mustafa Argunşah, "Türk Edebiyatında Selimnâmeler", *Turkish Studies*, Volume 4/8, Fall 2009, <http://www.turkishstudies.net/Makaleler> (Erişim Tarihi, 02.01.2012), s. 31-47.
- 4 Özcan, "Kanuni Devri Tarih Yazıcılığı", s. 114.
- 5 Özcan, "Kanuni Devri Tarih Yazıcılığı", s. 115-154; Şerafettin Severcan, "Süleymannâmeler", *Osmanlı*, Editör. Gülay Eren, c. VIII, Ankara, 1999, s. 301-317; Erhan Afyoncu, *Tanzimat Öncesi Osmanlı Tarihi Araştırma Rehberi*, İstanbul, 2007, s. 46-54; Ağâh Sırrı Levend, *Gazavât-nâmeler ve Mihaloğlu Ali Bey'in Gazavât-nâmesi*, Ankara, 2000, s. 39-79.
- 6 Celalzâde'nin eserleri hakkında derli toplu bilgi için bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Onaltıncı Asır Ortalarında Yaşamış Olan İki Büyük Şahsiyet Tosyalı Celalzâde Mustafa ve Salih Çelebiler", *Bellekten*, c. XXII, S. 87, 1958, s. 428-441; Rıfat Kütük, *Celâl-zâde Sâlih Çelebi, Leylâ vü Mecnûn (Tenkitli Metin-İnceleme)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 1995, s. 31-49; Nevzat Erkan, "Celalzade Salih ve Tarih-i Mısır-ı Cedid İsimli Eseri" (*Edisyon Kritik*), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2002, s. 4-6; Gülden Özay, *Celâl-zâde Sâlih Çelebi Dîvânındaki Dinî Muhtevâ*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2008, s. 15-25; Seyyid Ali Topal, *Celalzâde Salih Çelebi'nin Tarih-i Sultan Süleyman İsimli Eseri*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara, 2008, s. 26-32.

Mısır evkafını denetlemek için Mısır'a gittiği zaman burada yazmaya başladığı ve 1546 yılında tamamlayarak padişaha sunduğu *Târih-i Mısır* adlı eseridir.⁷ Diğeri ise *Tarih-i Sultan Süleyman* ya da *Süleymannâme* olarak bilinen ve hakkında muhtelif fikirler söz konusu olan eserdir. Bu çalışmada tarihçiler arasında farklı görüşlerin ortaya çıkmasına sebep olmasına rağmen mahiyeti hala tam olarak tespit edilemeyen bu eser hakkında bir takım yeni çıkarımlar üzerinde durulacaktır. Ama öncelikle *Tarih-i Sultan Süleyman* üzerinde yeni bir değerlendirme yapılmasını gerekli kılan ve bu güne kadar üzerinde herhangi bir çalışma yapılmayan *Tarih-i Sefer-i Zafer-Rehber-i Alman* adlı eserin nüshaları, yazılış tarihi, muhtevası hakkında bilgi verilecektir. Daha sonra da bu eser ve diğer bazı yeni tespitler münasebetiyle Celalzâde'nin *Süleymannâme/Târih-i Sultan Süleyman* şeklinde adlandırılan eserinin özellikleri ve muhtevası hakkında bir değerlendirme yapılmaya çalışılacaktır.

Celalzâde'nin Alman seferi tarihçesi aslında araştırmacılar tarafından ismen malum olmakla birlikte mahiyeti tam olarak bilinmeyen bir eserdir. Mesela Tayyib Gökbilgin "Süleyman I" maddesinde eserin Süleymaniye Kütüphanesindeki numarasını ve *Tarih-i Sefer-i Zafer-i Alman* şeklinde ismini verir fakat yazarının ismini belirtmez.⁸ Ağâh Sırrı Levend de *Gazavat-nâmeler* isimli kitabının sonuna eklediği küçük bir notla esere işaret eder. Fakat Levend eline yeni geçen ve Süleymaniye Kütüphanesinde bulunan Alman seferi tarihçesinin başka bir nüshası olan eseri Belgrad'ın fethi ile ilgili zanneder, bu sebeple de *Belgrad Fetihnâmesi* olarak tanıtır.⁹ Ama aslında bu eser Levend'in belirttiği gibi Belgrad'ın fethi değil Alman seferi¹⁰ hakkındadır. Nitekim Süleymaniye Kütüphanesinde bulunan nüshası katalogda muhtevasına uygun olarak *Alman Seferi Tarihçesi* ismiyle kaydedilmiştir.¹¹

7 Kütük, s. 7.

8 Tayyib Gökbilgin, "Süleyman I", *İslâm Ansiklopedisi (IA)*, c. IX, s. 154.

9 Levend (Levend, s. 379) burada kitapçı Raif Yelkenci'nin delaletiyle Salih'in *Leyla vü Mecnun* adlı mesnevisi ve *Münşeat'ı* ile birlikte *Belgrad Fetihnâmesi*'nin eline geçmiş bulunduğunu haber vermektedir. Yurdaydın da (Hüseyin Gazi Yurdaydın, "Celâl-zâde Salih'in Süleyman-nâme'si", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XIV, Ankara, 1967, s. 12) makalesinde bu bilgiyi paylaşmakta ancak bu eseri inceleme fırsatının olmadığını da eklemektedir. Yurdaydın, Levend'in kaydına bakarak bu eserin Belgrad fethi hakkında olduğunu belirtmiştir. Levend'in satın aldığı bu mecmua şu anda Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi Seyfeddin Özege Bölümü, Ağâh Sırrı Levend Kitaplığı, nr. 522-523'te bulunmaktadır. Çalışmanın ilerleyen bölümünde tanıtımı yapılacaktır.

10 Bu sefer 19 Ramazan 938 / 25 Nisan 1532'den 22 Rabiülahir 939 / 21 Kasım 1532'ye kadar devam etmiş ve 6 ay 22 gün sürmüştür.

11 Muhteva olarak metne uygun olmakla birlikte katalogda verilen bu isim de eserin asıl ismi değildir. Nüshanın tanıtımı kısmında belirttiğimiz gibi eser Celalzâde Salih tarafından *Târih-i Sefer-i Zafer-Rehber-i Alman* (Celalzâde Salih Çelebi, *Alman Seferi*

Söz konusu metnin şu ana kadar iki nüshası tespit edilebilmiştir. Bunlardan birisi Süleymaniye Kütüphanesi'nde diğeri de Erzurum Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi'ndedir. Süleymaniye Kütüphanesi, Kadızâde Mehmed Bölümü, nr. 557'de bulunan nüsha bir mecmua içerisinde. Mecmuanın başında v. 1b'de yer alan “*Nesr ba'zı mekâtib sûretlerini ve Alaman seferi târihini ve nazm ba'zı kasâyid ve gazeliyyâtı ve bir Leylâ vü Mecnûn hikâyetini câmi' mecmû'adur ki Sâlih bin Celâl-i fakîrûn münşeatındandır ve kendü dest-i hatt-ı hakîrânesidür*” şeklindeki nottan bu nüshanın bizzat Celalzâde Salih tarafından kaleme alındığı anlaşılmaktadır. Yazmanın kenarlarında bulunan ilaveler ve açıklamalar da muhtemelen yazar tarafından yapılmıştır. Mecmua toplam 88 varaktır. İçinde Celalzâde Salih'e ait dört eser bulunmaktadır. Bunlar 1b-21b yaprakları arasında yer alan *Münşeat*, 21b-33a arasındaki *Şiirler*, 35a-82â'da *939 Alman Seferi Tarihçesi*, 82b-88b arasında *Şehzade Bayezid'e Gönderilen Mektuplar*'dır. Yazmanın başında bulunan yukarıda zikrettiğimiz kayıttan yazmada bir de *Leylâ vü Mecnûn* mesnevisi olması gerektiği anlaşılmaktadır, ancak mecmuada bu metin bulunmamaktadır. Asıl konumuz olan ve kaydedilen nottan *Târih-i Sefer-i Zafer-Rehber-i Alaman*¹² ismi verildiği anlaşılan metin

*Çekdi leşker Karolo üstine tâ Sultân-ı dîn
Çarh-ı pür-necm oldı san mîh-i matâyâdan zemîn*¹³

dizeleriyle başlamakta

*Her belâdan dâyimâ olsun Hudâvendâ emîn
Bu du'âya sıdkıla her kimse kim âmîn ide*¹⁴

dizeleriyle sona ermektedir. Metnin geneli harekesiz olup sadece bazı tamlamalar ve yer isimlerinde hareke kullanılmıştır.

Eserin ikinci nüshasının bulunduğu Erzurum Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi, Seyfeddin Özege Bölümü, Ağâh Sırrı Levend Yazmaları, nr. 522-523'te kayıtlı mecmua ise toplam 208 varaktır. Yukarıda söz ettiğimiz Kadızâde nüshasından ya da daha muahhar bir nüshadan istinsah edilmiş olması muhtemel olan bu metin daha özenli yazılmıştır. Müstensihî ve istinsah tarihi tam olarak belli değildir. Ancak yazmanın ilk sayfasında “*Tahrîrât-ı Sâlih Efendi ah-ı Koca Nişancı*

Tarihçesi, Süleymaniye Kütüphanesi, Kadızâde Mehmed, nr. 557 (K), v. 35a) adıyla kaydedilmiştir.

12 *Sefer-i Alaman*, K, v. 35a.

13 *Sefer-i Alaman*, K, v. 35b.

14 *Sefer-i Alaman*, K, v. 82a.

*hatt-ı şerif*¹⁵ şeklinde bir kayıt bulunmaktadır. Bu ifade söz konusu nüshanın Salih Çelebi'nin ya da abisi Mustafa Çelebi'nin elinden çıktığını düşündürmektedir. Ancak nüsha üzerinde inceleme yapan Kütük bazı hususları göz önünde bulundurarak bu nüshanın Celalzâde tarafından kaleme alınmış olamayacağı kanaatini belirtmiştir.¹⁶ Mecmuadaki eserler serlevhalarla birbirinden ayrılmıştır. Bu yazma *Leylâ vü Mecnûn* mesnevisini ihtiva etmesine karşın Kadızâde nüshasında bulunan Şehzade Bayezid'e gönderilen mektupları içermemektedir. Yazmada 1b-28b yaprakları arasında *Münşeat*, 28b-41b arasında *Şiirler*, 41b-137b'de *Leylâ vü Mecnûn* yer almakta, 137b-204b arasında ise 67 varaklık *Alman Seferi Tarihçesi* bulunmaktadır. Kadızâde nüshasında yer alan *Târih-i Sefer-i Zafer-Rehber-i Alaman* kaydı burada yoktur. Metin diğer nüshada olduğu gibi aynı beyitlerle başlayıp sona ermektedir.

Yukarıda nüshalarının tanıtımını yaptığımız ve bugüne kadar muhtevası tam olarak bilinmeyen bu eserde Celalzâde Salih Çelebi ismini metinde şu şekilde zikretmektedir.

*Vaktidür Sâlih du'â-yı devletin gör lafi ko
Kanı bir şeh tab'ı gibi mü-şikâf u hurde-bîn*¹⁷

Salih Çelebi eseri ne zaman kaleme aldığı hakkında mecmuanın ya da tarihçenin herhangi bir yerine kayıt düşmemiştir. Ama metindeki

*Pâdişâhâ hüsrevâ bu fethi kim itdün bu sâl
Olmaya misli geçe heyhât ay niçe sinîn*¹⁸

beyti yazarın tarihini yazdığı sırada eserin konusu olan sefer üzerinden henüz bir yıl geçmediği ve eserin seferden çok kısa bir süre sonra kaleme alındığını düşündürmektedir. Ayrıca metindeki "Bu hikâyetlerden garaz maksûdun bi'l-araz olup asıl murâd olunan bu sene semân ve selâsîn ve tis'a mieye içinde vilâyet-i bî-nihâyet İspanya üzerine olan sefer-i hümayûn ve gazâ-yı garrâ-yı meymûnunun tafsilidür ki zikr olunur meger henüz mezkûr olup hâtır-ı âtır-ı hüsrevânide merkûz olduğına binâen"¹⁹ sözleri de bu tarihçenin seferden çok kısa bir süre sonra meydana getirilmiş olabileceği ihtimalini güçlendirmektedir.

15 Erzurum Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi, Seyfeddin Özege Bölümü, Ağâh Sırrı Levend Yazmaları, nr. 522-523 (A), v. 1a.

16 Açıklamalar için bkz. Kütük, s. 101-103.

17 *Sefer-i Alaman*, K, v. 36b; A, v. 138b.

18 *Sefer-i Alaman*, K, v. 36a; A, v. 138b.

19 *Sefer-i Alaman*, K, v. 42b.

Yukarıdaki alıntıda yazar eserin yazılış sebebi ve konusunu da İspanya üzerine yapılan sefer şeklinde açıklamaktadır. Müverrih bir başka yerde eserin konusu hakkında şu bilgileri vermektedir: “*Bu gazâ-yı ekber ve cihâd-ı enverün tefâsîl-i mübâşeretine ki bu kasîde-i garrâda mücmelen işâret ü beşâret vâki' olmuştur bir pâdişâh-ı felek-bârgâhun azm-i rezm-i zafer-nigâhları hikâyetidür ve bir vezîr-i binazîr ü müşîr-i müşîterî-tedbîrün netâyic-i rây-ı âlem-ârâları rivâyetidür ki, ibtidâ-i halk-ı Ademden intihâ-yı devr-i âleme degin selâtîn-i âlî-şân ile vüzerâ-yı mefâhir-nişân içinde ne anlara evvel ma'kul ne bunlara sâni menküldür.*”²⁰

Yazarın yukarıda verilen ifadelerinden de anlaşıldığı gibi bu eser Kanuni Sultan Süleyman'ın beşinci sefer-i hümayunu kabul edilen Alman seferi hakkındadır. Eserin başında padişah için medh ve konunun sunuş bölümünü oluşturan mesnevi bulunmaktadır²¹. Daha sonra destan başlıkları altında sefer, başından sonuna kadar detaylı olarak anlatılmaktadır. Tarihçenin muhtevasını da açık bir şekilde özetleyen destan başlıkları şu şekildedir.²²

“Bu dâstân-ı dil-sitân hazret-i pâdişâh-ı dil-âgâhun e'azze'llâhü te'âlâ ensârahü ba'zı ahvâl-i şâhâneleriyile hazret-i paşa-yı 'âlî-râyuñ seyr-i mîrânelerin beyân ider” (vr. 36b-38a).²³

“Bu dâstân-ı garâyib-nigâr-ı acâyib-şi'âr hazret-i paşa-yı kâmkârun netâyic-i efkâr-ı ebkârı olan ba'zı seferlerün icmâlen beyânı dâstânıdır ki şürû'-ı maksûda mukaddime gibi vâki' olmuştur” (vr. 38a-42b).²⁴

“Bu dâstân asl maksûda şürû' olunup vilâyet-i İspanya üzerine hücum olunmağıçün mübâşeret-i esbâb olınuğın beyân ider” (vr. 42b-44a).

“Bu dâstân bahâr olup asâkir-i zehr-şümâr yerlü yerlerinden harekete gelüp savb-ı savâb-ı gazâyâ müteveccih oldukları hâlâtı beyân ider” (vr. 44a-45b).

20 *Sefer-i Alaman*, K, v. 36b; A, v. 139a.

21 *Sefer-i Alaman*, K, v. 35b-36b.

22 Destanlarda verilen varak numaraları Süleymaniye Kütüphanesi, Kadızâde Mehmed, nr. 557'deki nüshaya aittir.

23 Birinci destan Kanuni ve İbrahim Paşa için medhiye bölümünü içermektedir. Bu destanda özellikle İbrahim Paşa'nın vezarete ne kadar layık olduğu, o var iken başka birinin bu makama layık olamayacağı üzerinde durulmaktadır ayrıca Paşa için bir de mesnevi söylenmiştir.

24 İkinci destanda öncelikle padişahın hall ü akd umûrunu İbrahim Paşa'nın dest-i tassarufuna verip azl ü nasb cumhûrunu dânâ-yı ihtiyârlarına ısmarladığını belirterek Paşa'nın çok geniş yetkilere sahip olduğu ifade edilmektedir. Sonrasında Kanuni'nin Belgrad, Rodos ve Budin fetihlerinden bahsedilmekte, II. Macaristan seferiyle Budin'in geri alınması ve Viyana kuşatması hakkında özet mahiyette bilgi sunulmaktadır.

“Bu dâstân mukaddemâ düstûr-ı azîmü’ş-şân ve mîr-i mîrân-ı kâmrân İbrâhîm Paşa devlet ü ikbâlle sefer-i hümayûna çıkdüğünün dârât u tâmâtı beyânıdır” (vr. 45b-47b).

“Bu dâstân-ı güher-feşân hazret-i pâdişâh-ı âlî-şân dahı hezâr azamet ü iclâl ve devlet ü ikbâlle sefer-i hümayûna hurûc idüp fevk-i âsumân-ı gâzâya urûc itdügüdür” (vr. 47b-49b).

“Bu dâstân ikbâlle hazret-i hudâvendigâr-ı gerdûn-iktidâr Edirne şehrine vusûl bulup andan mahrûse-i Sofya’ya toğrı azm-i râh olıduğı ve anda varıcak küffâr-ı hâksârun atebe-i aliyyeye ilçi gönderdükleri haber[i] istimâ’ olınincaya degin vâkı’ olan ahvâl beyânındadır” (vr. 49b-52a).

“Bu dâstân ikbâlle Kasaba-i Niş’e gelinüp zikr olınan ilçiler anda atebe-i aliyyeye mülâkî oldukda tertîb-i dîvân-ı âlî-şân olıduğın beyân eyler” (vr. 52a-55a).

“Bu dâstân zikr olınan ilçilerden mâ’adâ Firançe ilçisi dahı gelüp dîvânda pâdişâhları tarafından hezâr arz-ı iftikâr idüp cevâbları virildügüdür” (vr. 55a-59a).

“Bu dâstân hazret-i sâhib-kırân-ı zafer-karîn ikbâlle Sirem Ataşına ‘ubûr idüp bu ‘ubûr-ı meşkûruñ netâyic ü âsârı olan fütûhât-ı ‘acîbeyi beyân eyler” (vr. 59a-63a).

“Bu dâstân heybet-i bâhire ve sadamet-i kâhireyile vasaç-ı vilâyet-i küffâra dühûl olınup kal’-i kilâ’ ve feth-i kâ’ u bıkâ’-ı müşrikîne mübâşeret zuhûra geldüğünü beyân ider” (vr. 63a-66a).

“Bu dâstân kal’a-i mezbûrenüñ vech-i mezkûr üzerine mukaddemât-ı fethi ihzâr olındukdan soñra üzerine yürümiş oldukda feth-i kal’ müşkili ne çarikle olmuşdur anı beyân ider” (vr. 66a-70a).

“Bu dâstân mezbûr feth-i mebrûrda sa’yaları meşkûr olan ümerâ-yı nâmdârüñ kâmet-i liyâkatleri hal’-i fevâhirile teşrîf olınup hazret-i paşa-yı ser-‘asker-nişâna pâdişâh-ı gerdûn-bârgâhuñ itdüğü ta’zîm ü tekrîm ile bu esnâda feth olınan ba’zı kilâ’ beyânıdır” (vr. 70a-71b).

“Bu dâstân kral-ı bed-fi’âlüñ hakikat-ı ahvâl-i pür-ihtilâline vukûf-ı tâm tahsîl olınup hücum-ı ‘asker-i İslâm-ı mehâbet-rüsûmdan kalb-i cebânına havf u haşyet galebe itmekle aslâ mukâbele vü mukâteleye iktidârı olmaduğı ma’lûm olıcak ‘umûmen vilâyetini yıkup yakmak tedbîri idildüğün beyân ider” (vr. 71b-75a).

“Bu dâstân mürde-i küffârüñ diyârı murâd üzre yakılup yıkılup kibâr u sığârına katl ü esrile tamâm sağâr? virildükden soñra ikbâlle diyâr-ı dârûs-selâm-ı İslâm

‘azîmeti esnâsında dahî mülk-i küffâra idilen ihânet ü hasâret beyânındadır” (vr. 75a-77a).

“Bu dâstân hazret-i paşa-yı kâmyâb ve ser-‘asker-i ‘âlî-cenâb pâdişâh-ı ‘âlem-penâhdan ayrılıp kendüye tâbî olan ‘asâkir-i zafer-meâsirile Pozeğa dimekle ma‘rûf vilâyet semtine toğrı revân olduğın beyân eyler” (vr. 77a-77b).

“Bu dâstân ser-‘asker-i âlî-cenâb ikbâlle mezkûr Pozeğa diyârına vusûl bulup tâlî-i devlet ve sitâre-i sa‘âdetlerinde müyesser olan fütûhât-ı ‘azîmeyile hazret-i pâdişâh-ı dîn-penâh-ı dil-âgâha mülâkat itdüklerini beyân ider” (vr. 77b-80a).

“Bu dâstân hazret-i pâdişâh-ı keyvân-câh kal‘a-i Belgrad-ı âbâdda ‘asker-i mevfûr-ı nâ-mahsûra icâzet virmek için ki seyrler? varup gâbelü gâbesinde istirahat ideler dîvân-ı ‘âlî olup eṭrâf-ı memâlik-i mahrûsesine beşâret-nâmeler perâkende olduğünü beyân u ‘ayân eyler” (vr. 80a-82a).

Yukarıda verilen başlıklardan da anlaşılacağı gibi Salih Çelebi Alman seferini kademe kademe ve detaylı bir şekilde aktarmaktadır. Ayrıca tarihçede konunun ne derece ayrıntılı anlatıldığını görmek adına, tarafımızdan Kanuni dönemi için başlıca kaynak kabul edilen Celalzâde Mustafa Çelebi’nin *Tabakât*’ı, Bostan Çelebi’nin *Süleymannâme*’si ve Matrakçı Nasuh’un *Süleymannâme*’si ile karşılaştırma yapılmıştır. Bunun sonucunda Salih Çelebi’nin eserinin bazı konuları bunlardan daha ayrıntılı ele aldığı ve bu iki eserde olmayan bir kısım detaylar içerdiği görülmüştür. Mesela sefere çıkmadan önce yapılan hazırlıklara, halka ve askere verilen ziyafetlere Nasuh Çelebi hiç değinmezken Mustafa Çelebi bunlara kısaca işaret etmiştir.²⁵ Salih Çelebi ise bu olayların detaylı ve renkli bir resmini çizmekte ve bu konuları ayrı başlıklar altında ele almaktadır. Örneğin üçüncü ve dördüncü destanda sefer için yapılan hazırlıklar sebebiyle çarşıda pazarda savaş için satılan malzemeler ve İstanbul’un iç ve dış tehlikelere karşı nasıl korumaya alındığı hakkında ayrıntılı malumat verilmektedir.²⁶ Ayrıca eserde İbrahim Paşa’nın kendisine tabi birliklerle önceden yola çıkması, Paşa için yapılan uğurlama faslı ve verilen ziyafet ve bu sırada yenilen yemekler tavuk, kaz kızartmaları ve pilava varıncaya kadar detaylı olarak ayrıntılı bir şekilde ve ayrı bir başlık altında anlatılmaktadır.²⁷ Bu bölümlerde verilen bilgiler diğer kroniklerde yer almamaktadır. Salih Çelebi Kanuni’nin şehirden ayrılışını da ayrı bir başlık al-

25 Celalzâde Mustafa Çelebi, *Tabakâtü’l-Memâlik ve Derecâtü’l-Mesâlik*, Haz. Funda Demirtaş, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Erciyes, 2009, s. 288.

26 Celalzâde Salih, *Tarihçe-i Alaman*, K.,v. 42b-45b.

27 Celâlzâde Salih, *Tarihçe-i Alaman*, K.,v.45b-47b.

tında nakleder.²⁸ Yazar, bu sırada şehrin insan seline gark olduğu, önden giden yasaklıların savulun diyerek kalabalığı dağıtmaya çalıştığı ayrıca padişah ayrılırken de bir ziyafet verildiği gibi detayları aktarır ki bunları da diğer eserlerde görememekteyiz. Salih Çelebi'nin eseri yukarıda verilen bilgiler açısından orijinal olmakla birlikte bundan sonraki olayların anlatış sırası ve temelde verilen bilgiler bakımından Celalzâde Mustafa ve Matrakçı Nasuh'a benzemektedir. Hatta bazı yerlerde bu üç yazarın üsluplarının ve olayları aktarış tarzlarının birbirine çok yakın olması eserlerini meydana getirirlerken birbirlerinden etkilendiklerini düşündürmektedir. Yukarıda bahsettiğimiz gibi Salih Çelebi bu eseri seferden çok kısa bir süre sonra kaleme almıştır. Bu durum Salih Çelebi'nin diğer iki eseri kaynak olarak kullanmaktan ziyade onlara kaynaklık ettiğini düşündürmektedir. Matrakçı Nasuh'un Mustafa Çelebi'nin tarihini kaynak olarak kullandığı kabul edilirse²⁹ Mustafa Çelebi'nin de kardeşi Salih Çelebi'nin eserinden faydalandığı düşünülebilir. Fakat Mustafa Çelebi'nin *Tabakât*'ı yazmaya başladığı tarih net olarak bilinmediği³⁰ ve onun da bu sefere dair önceden müstakil bir eser yazmış olması ihtimali olduğu için iki kardeş çalışmalarını birbiriyle karşılaştırmış da olabilir. Bunlardan hangisinin diğerinden faydalandığı hususuna karar vermek zor olmakla birlikte birbirinden etkilendiklerinde şüphe yoktur. Müellifin eseri ile karşılaştırdığımız Bostan Çelebi'nin *Süleymannâme*'si ise Alman seferi hakkında Salih Çelebi'ye nazaran oldukça özet mahiyette bilgi vermektedir. Bostan Çelebi'de, Salih Çelebi'de ayrıntısıyla anlatılan İbrahim Paşa'nın faaliyetlerinden

28 Celalzâde Salih, *Tarihçe-i Alaman*, K.,v. 47b-49b.

29 Matrakçı Nasuh'un *Süleymannâme*'sinin bir kısmı üzerinde yüksek lisans tezi yapan Davut Erkan (Davut Erkan, *Matrakçı Nasuh'un Süleyman-nâmesi (1520-1537)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2005, s. XLVI) çalışmasında "Celalzâde'nin peyderpey kaleme alarak ilk tertibini 1534'te son tertibini ise 1561 yılında tamamladığı *Tabakâtü'l-Memâlik ve Derecâtü'l-Mesâlik* adlı eserinin 1532 yılında çıkılan Alaman Seferi'ne ait bölümü ile Nasuh'un eserinin aynı konuyu işleyen kısmı arasında satır satır aynilikler bulunmaktadır. Buna karşın vakayla alakalı zikr edilen kimi tarihlerde ve bazı yer isimlerinin imlalarında farklılık olması, konuyla ilgili pasajların bir bölümünün Matla'da daha kısa yer alması ile Nasuh'un bu sefer haricindeki vakaların anlatımında *Tabakât*'a pek de müracaat etmemesi gibi hususlar Matrakçı'nın, *Tabakât*'tan yararlanan başka bir eserden konuyu iktibas etmiş olabileceği ihtimalini doğurmaktadır. Fakat Matrakçı'nın, kaynakları kullanma tarzı onun direkt olarak *Tabakât*'tan iktibas yaptığını göstermektedir" diyerek Matrakçı'nın Alaman seferi bölümünü yazarken Celalzâde Mustafa'nın *Tabakât*'ından faydalanmış olabileceği ihtimali üzerinde durmuştur.

30 Celalzâde Mustafa Çelebi, s. LIII-LIV.

hiç bahsedilmez. Köşek kalesi fethi³¹ dışında diğer üç eserde isimleri verilen yaklaşık kırk kale hakkında da bilgi yoktur. Ancak Bostan Çelebi'nin eseri Salih Çelebi ve diğer kaynaklarda verilmeyen bir takım eksik bilgileri tamamlaması açısından dikkat çekicidir. Mesela Perini Petre'nin Üngürus kralı ile ittifak halinde olduğu bilgisinin kimden alındığı hakkında sözü geçen diğer kaynaklar bilgi vermezken Bostan Çelebi bu malumatın Venedik beyinin oğlundan alındığını haber verir.³² Salih Çelebi'nin tarihçesinin diğer kaynaklardan kontrol edilmesi ya da tamamlanması gereken diğer bir hususu da kronolojidir. Nitekim Kanuni'nin sefere çıkış tarihi olarak 19 Ramazan 938 / 25 Nisan 1532 yılı kabul edilmesine karşın³³ müverrih 20 Ramazan / 26 Nisan tarihini vermektedir.³⁴

Sonuç olarak bir takım eksiklikleri olmasına rağmen Salih Çelebi eserini bu seferden kısa bir süre sonra kaleme almıştır. Bu sebeple sefere dair verdiği malumatlar gözlemlerine dayanmasa bile olaylar yeni gelişmiştir ve ravilerin bilgileri tazedir. Üstelik İstanbul'da seferin hazırlıkları hakkında verdiği bilgiler orijinaldir ve yazarın müşahadelerine dayanıyor olabilir.³⁵ Ayrıca Celalzâde Salih söz konusu kitabı İbrahim Paşa maktul olmadan önce kaleme almıştır. Yukarıda verilen eserin başlıklarına bakılınca bile eserde İbrahim Paşa olgusunun baskın olduğu anlaşılmaktadır. Metin bu bakımdan da bir âlimin gözünden ve ölümünden yaklaşık üç yıl önce İbrahim Paşa imajını aksettirmesi açısından dikkat çekicidir. Salih Çelebi'nin eseri özellikle İbrahim Paşa'nın bu seferdeki pozisyonu hakkında da detaylı malumat içermektedir. Ek olarak yapılan karşılaştırma neticesinde tarihçenin bu konuda Kanuni dönemi için tafsilatlı kaynaklar olarak bilinen ve yukarıda

31 Bostan Çelebi, *Gazavât-ı Sultan Süleyman*, Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya Bölümü, nr. 3317, v. 136b-137b.

32 “Üngürus kralı yanında vezir olan Venedik Begi oğlu dergâh-ı cihân-penâha gelüp, ol diyâr-ı ahvâlini bildürüp diyâr-ı Üngürus'un yârân banlarından Pirin Petri dimekle mersûm banuñ ba'zı cerâyimin arz eyledüğü sebeble Belgrad Kal'ası'nda habs olındı.” Bostan Çelebi, v. 136a.

33 İsmail Hâmi Danişmend, *İzablı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, c. II, İstanbul, 1971, s. 144; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. II, Ankara, 1998, s. 332.

34 Kanuni'nin sefere çıkış tarihi olarak dönemin kaynaklarında farklı kayıtların bulunduğu görülmektedir. Bu konuda Bostan Çelebi (vr. 133a) 20 Ramazan / 26 Nisan, Celalzâde Mustafa Çelebi (s. 288) 19 Ramazan / 25 Nisan, Matrakçı Nasuh ise (s. 159) 10 Şevval / 16 Mayıs tarihini vermektedir.

35 Salih Çelebi, İbrahim Paşa'nın Mısır'a hareketi esnasında Paşa'ya takdim ettiği manzumesinin makbul olması sayesinde 930 / 1524 yılında İstanbul'da Murad Paşa medresesine müderris olarak atanmış on seneden ziyade bu görevde kalmıştır. Uzunçarşılı, “Celalzâde Mustafa ve Salih Çelebi”, s. 423; Kınalı-zade Hasan Çelebi, *Tezkiretü's-suara*, c. I, Haz. İbrahim Kutluk, Ankara, 1978, s. 549.

bahsedilen kronikler kadar ayrıntılı, hatta bazı yerlerde onlardan daha detaylı bilgi verdiği görülmüştür. Bu hususiyetler Celalzâde'nin Alman seferi tarihçesinin Kanuni dönemi hakkında özellikle Alman seferiyle ilgili çalışmalarda göz ardı edilmemesi gereken önemli bir kaynak olduğunu düşündürmektedir.

Târih-i Sefer-i Zafer-Rehber-i Alaman eserine dair yapılan bu açıklamalardan sonra Salih Çelebi'nin Kanuni dönemine dair yazdığı eserinin ya da eserlerinin değerlendirmesine geçebiliriz. Celalzâde Salih'e çağdaş tezkirecilerden Aşık Çelebi, müverrihin Edirne'de Serâciyye müderrisi iken Sultan Süleyman'ın Belgrad, Rodos, Budin ve Üngürus gazalarını yazdığını bazısını pâdişah nâm-ı nâmisiyle müveşşeh bazısını İbrahim Paşa natı ile müveşşeh ettiğini belirtir.³⁶ Hasan Çelebi de tezkiresinde, yazarın Sultan Süleyman'ın Belgrad, Rodos, Budin ve Üngürus'a ettiği gazaları yazdığını ve İbrahim Paşa'nın nâm-ı celîl ü hatîriyle tastîr ettiğini belirtir.³⁷ Eserinde Salih Çelebi'nin biyografisine yer veren Atâî³⁸ ise yazarın *Süleymannâme*si ya da müstakil fetihnâmeleri hakkında bilgi vermez. Osmanlı müverrihleri yazarı Bursalı Mehmed Tahir *Fetihnâme-i Rodos*, *Târih-i Budin* ve *Mohaçnâme* isimli eserlerden bahseder.³⁹ Babinger çalışmasında Osmanlı müelliflerinden alıntılacağı eserleri sıraladıktan sonra ek olarak Fleischer kataloğundan naklen *Târih-i Sultan Süleyman* hakkında bilgi verir.⁴⁰ Celalzâde Salih Çelebi ve eserleriyle ilgilenen tarihçilerden Uzunçarşılı ise çalışmasında müverrihin *Belgrad, Rodos Fetihnâme*si ve *Tarih-i Feth-i Budin* eserleri hakkında malumat verir. *Târih-i Sultan Süleyman* hakkında; “*Bu isimde bir eseri henüz görülmemiştir. Bunun yazarında zikredilen tarihleri olması muhtemel olduğu gibi biraderi Mustafa Çelebinin Tabakatül-memâlik adlı eserinin bunun olduğunun zan edilmesinden ileri gelmiş olmalıdır*”⁴¹ şeklinde bir yorum ortaya koyar.

Kaynaklardan da anlaşıldığı gibi Kanuni dönemiyle ilgili birkaç fetihnâmesinin varlığı yazarın kendi zamanından beri bilinmektedir. *Târih-i Sultan Süleyman* isimli eseri ise ismen bilinmekte⁴² fakat muhtevası ve mahiyeti hakkında kesin bir şey söylenememektedir. Aslında araştırmacılar arasında bir takım düşünce

36 Âşık Çelebi, *Meşâirü's-suarâ*, (İnceleme-Metin), III, Haz. Filiz Kılıç, İstanbul, 2010, s. 1269.

37 Kınalızade, s. 549.

38 Nev'izâde Atâî, *Hadaiku'l-Hakaik fi Tekmileti's-sekaik*, Haz. Abdülkadir Özcan, İstanbul, 1989, s. 47-49.

39 Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, c. II, İstanbul, 1333, s. 279.

40 Franz Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, Çev. Çoşkun Üçok, Ankara, 1992, s. 112.

41 Uzunçarşılı, “Celalzâde Mustafa ve Salih Çelebi”, s. 428-429.

42 Tayyib Gökbilgin, “Celâl-zâde Sâlih Çelebi”, *İA*, c. III, s. 63-64.

farklılıklarının olmasına sebep olan da bu eserdir. Söz konusu metin, 1838 yılında Leipzig Şehir Kütüphanesinde bulunan doğu yazmalarının katalogunu hazırlayan H. O. Fleischer ile F. Delitzch tarafından ilim âlemine tanıtılmıştır.⁴³ Bu nüsha haricinde Salih Çelebi'nin Kanuni dönemine dair eserlerinden bu güne kadar hepsi Üngürüs Seferi ve Budin'in fethine dair olmak üzere üç nüshası daha tespit edilebilmiştir. Bunlar, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, III. Ahmet Bölümü, nr. 3096, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Revan Bölümü, nr. 1280, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Nadir Eserler Bölümü, nr. 1285'de bulunmaktadır.⁴⁴ Aşağıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı gibi bu güne kadar Salih Çelebi'nin Kanuni dönemine dair yazdığı eseri hakkındaki farklı yorumlar ve değerlendirmeler de genellikle bu nüshalar esas alınarak yapılmıştır.

Yukarıdaki nüshalara dayanılarak Celalzâde Salih'in *Târih-i Sultan Süleyman*'ı hakkında tarihçiler tarafından ileri sürülen muhtelif görüşler şu şekilde sıralanabilir. Celalzâde'nin Kanuni dönemine dair tarihi *Süleymannâme/Târih-i Sultan Süleyman* ile *Belgrad, Rodos ve Budin Fetihnâmesi* ayrı eserler midir yoksa bir eserin muhtelif kısımlarının muhtelif istinsahları mıdır? Şayet bunlar aynı eserlerse acaba Celalzâde öncelikle *Târih-i Sultan Süleyman*'ı kaleme almış sonrasında, bundan farklı makatlarla fetihnâmeleri tekrar istinsah mı etmiştir? Yoksa önce fetihnâmeleri kaleme almış sonrasında bunları bir araya getirerek *Süleymannâme*'yi mi meydana getirmiştir? Yukarıda tanıtımını yaptığımız Alman seferi tarihçesiyle bunlara yeni bir soru daha eklenmiştir. Acaba Salih Çelebi'nin eseri bu güne kadar bilindiği gibi sadece 926-935 / 1520-1528 yıllarını mı ihtiva ediyor, yoksa sonrası var mıdır?

Yukarıda sıraladığımız soruları, sonuncusu hariç, Celalzâde'nin *Süleymannâmesi* hakkında yaptığı kapsamlı bir değerlendirme ile Hüseyin Gazi Yurdaydın cevaplamaya çalışmıştır. Ondan sonra gelen Osmanlı tarihi araştırmacıları da Yurdaydın'ı mehz göstererek Celalzâde'nin *Süleymannâme*'si hakkında onun görüşlerini kabul etmişlerdir.⁴⁵ Fakat gerek yukarıda tanıtımını yaptığımız Alman seferi tarihçesinin tespiti gerekse Yurdaydın'ın fikirlerini dayandırdığı bazı hususların yanlışlığının ve bazı ayrıntıların dikkatinden kaçtığına ortaya çıkması *Târih-i Sultan Süleyman* hakkında Yurdaydın'ın verdiği bilgilerin isabetliliğinin ve yanlış olma ihtimalinin yeniden yorumlanmasını gerekli kılmıştır. Yurdaydın söz konusu çalışmasında

43 Bahsi geçen nüsha üzerinde Seyid Ali Topal tarafından doktora tezi çalışması gerçekleştirilmiştir. Eserin künyesi için bkz. dipnot 6.

44 Bunlar haricinde Viyana nüshası da bilinmekle birlikte araştırmacılar tarafından bu metnin farklı bir kategoride değerlendirildiği görülmektedir. Yurdaydın, s. 10-11; Topal, 49-50. Nüshaların ayrıntılı tavsifi için bkz. Topal, s. 44-51.

45 Salih Çelebi'nin eseri üzerinde doktora çalışması yapan Topal da yukarıdaki konularda Yurdaydın'a benzer fikir beyan etmiştir. Topal, s. 45-46.

konuyu şu şekilde ele almaktadır. Müverrih makalesinde öncelikle kendisinden önceki yazarların Celalzâde'nin Kanuni devri eserleri hakkında verdikleri malumatı aktarır. Sonrasında kendi değerlendirmesine geçer. Yazar araştırmacıların bir kısmının Celalzâde'nin sadece Belgrad, Rodos, Budin fetihnâmelerinin olduğunu düşündüğünü, bazılarının ise bu fetihnâmelere bir de *Târih-i Sultan Süleyman* adında başka bir eser eklediklerini belirterek bunların her ikisinin de yanlış olduğunu, gerçek olanın ise bu eserlerin sadece bir eserin ve bu eserin muhtelif kısımlarının muhtelif istinsahlarından ibaret olduğunu ifade eder.⁴⁶ Araştırmacı bu hususu açıklığa kavuşturduktan sonra eserin oluşumu hakkında yorumlar yapmaya başlar. Burada yazar, Salih Çelebi'nin Revan nüshasında yer alan “*Bu evrakın kitabet-i pür-kusuru münşi-i hakiri Salih b. Celal elinde tamam olub tarih-i hicretin dokuz yüz otuz altı senesi evasıt-ı zilhicce-i mübarekede (Ağustos ortaları 1530) daru's-saltana İstanbul'da vaki' oldu.*” ifadesinden söz konusu eserin müstakil bir hüviyete girerek, *Süleymannâme*'nin Aşık Çelebi ve Hasan Çelebi'nin de işaret ettiği gibi müstakil eserler olarak yazıldığı ihtimali üzerinde durur. Fakat daha sonra Leipzig nüshasının telif tarihi için F. Tauer'in verdiği 935 / 1528 tarihini göz önüne alarak Celalzâde Salih'in öncelikle *Târih-i Sultan Süleyman*'ı bir bütün olarak yazdığı daha sonra muayyen maksatlarla Rodos, Budin fetihnâmesi şeklinde muhtelif kısımlarını bu eserden istinsah etmiş olduğu fikri üzerinde durur ve sonuç olarak bu fikri kabul eder. Ayrıca araştırmacı müstakil nüshalar içinde eserlerin isimlerinin zikredilmemiş olmasını da dikkate alarak bu nüshaların müstakil bir telifte ait olmaktan çok, asıl eserden istinsah edilmiş olduklarını kabul eder.⁴⁷ Yukarıdaki açıklamalardan araştırmacının düşüncesinin Celalzâde Salih'in önce *Târih-i Sultan Süleyman*'ı kaleme alıp daha sonra muayyen sebeplerle diğer kısımların bundan istinsah edildiği şeklinde olduğu anlaşılmaktadır. Bundan sonraki tarih araştırmacıları tarafından da bu fikir kabul edilmiştir.

Yurdaydın'ın Celalzâde Salih'in fetihnâme adı altında değişik kütüphanelerde bulunan nüshaları ile Leipzig nüshasındaki bazı kısımların aynı olduğu konusundaki fikrinin isabetliliği Topal tarafından gerçekleştirilen nüsha karşılaştırmalı neşir çalışması ile kanıtlanmıştır.⁴⁸ Bu çalışmadan diğer nüshaların ufak tefek farklılıklarla aynı olayları ihtiva ettiği anlaşılmaktadır.

46 Yurdaydın, s. 7.

47 Yurdaydın, s. 9;

48 “*Belgrad Fetihnâmesi, Rodos Fetihnâmesi, Tarih-i Budin, Tarih-i Sultan Süleyman ve Tarih-i Mısır-ı Cedid* adlı eserleri ise *Târih-i Sultan Süleyman*'ın farklı bölümleri değil, her üçü de yazmanın baştan itibaren varak 7a'nın sonlarına kadar olan kısmı ile varak 92b itibarıyla eserin geriye kalan bölümünü içeren ve birbirinin aynı olan nüshalardır.” Topal, s. 43.

Fakat yazarın, Celalzâde'nin önce *Târih-i Sultan Süleyman*'ı bir bütün olarak kaleme alıp daha sonra diğer parçaları bundan istinsah ettiği konusundaki görüşünün doğruluğu şüpheli gözükmemektedir. Yukarıdaki açıklamalardan Yurdaydın'ın asıl eseri Leipzig nüshası kabul etmesi dolayısıyla Celalzâde'nin öncelikle *Süleymannâme*'yi bir bütün olarak kaleme aldığı fikrinin temel dayanağının eserin telif tarihini Tauer'in verdiği gibi 1528 kabul etmesi olduğu anlaşılmaktadır. Fakat Topal'ın da belirttiği gibi⁴⁹ bu nüshada telif tarihiyle ilgili bir bilgi bulunmamaktadır.⁵⁰ Dolayısıyla Yurdaydın'ın bu fikri dayanaksız kalmaktadır. Diğer taraftan Topal'ın müellif tarafından yazıldığı tespitinde bulunduğu⁵¹ Üniversite nüshasında Topal da dahil olmak üzere bugüne kadar araştırmacıların dikkatinden kaçan şu cümle bulunmaktadır. “*Ve çün bu hikâyet-i garrâ ve rivâyet-i mutarrânın hatm-i inşâ-yı belâgat-encâmı mezkûr sâl-i ferhunde-fâlî*⁵² *ibtidâ-yı âvân-ı nevrûz-ı dil-fürûzuydu kasîde-i bahâriye münâsib görülp hâtîme-i makâl idildi*”.⁵³ Yazar bu cümlede hem eserin yazılış tarihini vermekte hem de tarihinin hâtîmesini kasîde-i bahâriye ile yapacağını ifade etmektedir. Buradan bu güne kadar araştırmacılar tarafından Leipzig nüshası için öngörülen telif tarihinin Üniversite nüshasına ait olduğu anlaşılmaktadır. Üstelik bu nüshanın sonunda temmet kaydı da bulunmaktadır. Diğer taraftan asıl nüsha kabul edilen Leipzig nüshasında hatime kısmı yoktur, anladığımız kadarıyla temmet kaydı da bulunmamaktadır. Bu hususiyetler bu nüshayı bitmemiş bir eser hüviyetine sokmaktadır. Üniversite nüshası ise müstakil bir eser özelliği göstermektedir, yukarıda alıntılıdığımız ifadeye göre de telif tarihi Safer 935 / Ekim 1528'dir. Bu durum ise Yurdaydın'ın fikrini tam tersine döndürmekte *Süleymannâme*'nin Aşık Çelebi ve Hasan Çelebi'nin de işaret ettiği gibi müstakil eserler olarak yazıldığı ihtimalini güçlendirmektedir. Aynı

49 Topal eserin yazılış tarihi ile ilgili, padişahın Vize taraflarında ava gitmesini anlatan eserin son bölümünün başında “*Dokuz yüz otuz beşinci târih-i ferhunde-fâlün mâh-ı Muharremül-barâmında*” bilgisinin yanına yazılmış “*şikâra çıkdugumuzun tarihi-dir: sene 935*” ibaresini dikkate alarak *Süleymannâme*'nin -en erken- aynı senede yani 935/1528'de yazılmış olabileceği ihtimali üzerinde durur. Topal, s. 52.

50 Tauer'in verdiği bu yanlış bilgi, muhtemelen Celalzâde Salih'in padişah ile çıktığı avı anlatırken vermiş olduğu tarihi, telif tarihi zannetmesinden kaynaklanmıştır. Babinger'in (s. 112) eserin Muharrem 935 / Eylül 1528 tarihinde padişahın Vize'den dönüşü sırasında yazıldığını kaydetmesi ise Celalzâde'nin tarihinde verdiği bilgilerle çelişmektedir. Zira yazar metnin biraz ilerisinde Safer / Ekim ayına dair olayları anlatmaktadır. Buradan eserde Safer / Ekim ayında gerçekleşen olaylar anlatılırken eserin Muharrem / Eylül ayında kaleme alınması gibi bir garabet ortaya çıkmaktadır ki bu da araştırmacının yanlış olduğunu gösteren açık bir delildir.

51 Topal, s. 53.

52 Metinde daha önce 935 Muharrem ve Safer / 1528 Eylül ve Ekim tarihi zikredilmektedir.

53 Metin için bkz. Topal, s. 386, 388.

zamanda Seyid Ali Topal da *Süleymannâme* için asıl metin kabul edilen Leipzig nüshası üzerinde yaptığı incelemede Üngürüs seferine ait bölümün başlangıç kısmı için “*Yazmanın bu bölümünden itibaren eserin yeni bir bölümü veya ikinci kısmı intibasını verir tarzda bir başlangıç süslemesi göze çarpmaktadır.*”⁵⁴ şeklinde bir açıklama yapmıştır. Bu durum söz konusu Leipzig nüshası içinde bu kısma ayrı bir hususiyet verildiğini düşündürmektedir. Ayrıca müverrihin bu bölüme mesneviyle başlaması, bundan sonra padişah ve İbrahim Paşa’yı methetmesi, Rodos ve Belgrad fetihlerinden tekrar kısaca bahsedip ehemmiyetleri üzerinde durarak sonrasında Üngürüs seferini anlatmaya başlaması⁵⁵ bu kısmın kendi içinde farklı bir özelliğe sahip olduğu hissi vermektedir. Zira bu özellikleri üzerinde çalışma yaptığımız Alman seferinde de görmekteyiz. Yazar burada yine esere bir mesneviyle başlamakta, padişah ve İbrahim Paşa’nın methinden sonra daha önce gerçekleşen Belgrad, Rodos, Budin fetihleri ve Viyana’ya kadar devam eden sefer hakkında bilgi vermekte, daha sonra Alman seferinin anlatımına geçmektedir. Yazarın Leipzig nüshasının Üngürüs fethi bölümünde aynı sistemi uygulaması onun bu kısmı da müstakil bir eser olarak meydana getirmiş olabileceği ihtimalini güçlendirmektedir. Ayrıca yukarıda belirttiğimiz gibi araştırmacıların *Tarih-i Sultan Süleyman*’ın bir bütün olarak daha önce oluşturulmuş olduğu fikrini savunmasının sebeplerinden birisi de müstakil fetihnâme nüshalarının içinde isimlerinin yer almamasıdır. Ancak Celalzâde’nin eserinin herhangi bir yerinde *Süleymannâme* ya da *Tarih-i Sultan Süleyman* ismi de geçmemektedir.⁵⁶ Ayrıca Topal tarafından gerçekleştirilen nüsha karşılaştırmasının dipnotlarında Leipzig nüshasında farklı bir kaligrafi ile sayfanın kenarında yapılan ilavelerin diğer nüshalarda metnin içinde yer aldığına işaret edilmiştir.⁵⁷ Bu durum söz konusu nüshanın başka bir yazmadan istinsah edildiğini ve ona göre düzeltildiğini düşündürmektedir. Ek olarak yukarıda tanıtımını yaptığımız Alman seferi tarihçesinin de Kanuni devri tarihinin devamı olması yazarın Kanuni dönemine dair eserlerini farklı zamanlarda fetihler gerçekleştikçe kaleme aldığı fikrini destekleyen ayrı bir husustur. Osmanlı tarih yazımı alanında

54 Topal, s. 205.

55 Bu konuların metni için bkz. Topal, s. 205-211.

56 “Şehnâme türü bir eser olan yazmada müellif, kitabın adı hakkında herhangi bir beyanda bulunmamıştır. O dönemde telif edilen eserlere bizzat müellifleri tarafından oldukça abartılı isimler verilmesi yaygın bir uygulama iken, Salih Çelebi’nin eserini isimlendirmemiş olması dikkat çekicidir. Eserin yurtdışından getirtmiş olduğumuz asıl nüshasının üzerinde, kimin tarafından yazıldığı belli olmayan “*Tarih-i Sultan Süleyman an Têlîfi Celalzâde Salih Efendi rahmetullahi aleyh*” ibaresi bulunmaktadır. Müellifin kendi kalemyle telif ettiği yazmanın yazı şekliyle benzerliği bulunmayan bu ibarenin, tasnif esnasında yapılmış bir isimlendirme olduğu anlaşılmaktadır.” Topal, s. 43.

57 Örnek olarak bkz. Topal, s. 208, dipnot, 532, 533, s. 209, dipnot, 538, s. 231, dipnot, 692, s. 232, dipnot, 698, 699.

özellikle Kanuni döneminde yeni fetihler gerçekleştikçe yazarlar tarafından bu fetihleri anlatan fetihnâme yazma geleneği yaygınlaşmıştır.⁵⁸ Nitekim Celalzâde Salih Alaman seferi tarihçesinde “*Niteki zikr olunan seferlerün*”⁵⁹ *tefâsîl-i ahvâlinde niçe sıfrler tabrîr olunup müverrihân-ı rûzgâr müstakil her biri için hezâr defter ü tûmâr ârâyış idüip varaklar için nigâr-hâne-i Çin'e döndürmüşlerdür*”⁶⁰ ifadeleriyle bu eserleri kastetmiş olmalıdır. Yazarın burada Alman seferi tarihçesini kaleme almadan önce meydana getirdiği ve Yurdaydın tarafından müverrihin Kanuni dönemine dair yegane eseri olarak kabul edilen *Târih-i Sultan Süleyman* ya da *Süleymannâme*'den bahsetmeyip bu fetihler için yazılan müstakil eserlerden söz etmesi ilginçtir. Şayet Yurdaydın tarafından iddia edilen ve diğer nüshaların ana metni olarak görülen, *Târih-i Sultan Süleyman* ya da *Süleymannâme* olarak isimlendirilen eser yazar tarafından da bu şekilde isimlendirilmiş olsaydı burada küçük bir imanın dahi olması gerekirdi. Salih Çelebi'nin Kanuni dönemine ait eserini tamamladıktan sonra bu şekilde isimlendirmiş olması muhtemeldir. Ancak eserinin bu güne kadar ele geçen nüshalarında böyle bir malumat bulunmamaktadır. Yukarıda da belirttiğimiz gibi müverrih *Süleymannâme* yerine bu fetihler hakkında yazılan müstakil eserlere işaret etmektedir. Ayrıca Salih Çelebi'nin çağdaşı olup sohbetinde bulunan ve kendisini yakından tanıyan Âşık Çelebi yazarın eserlerinden müstakil kısımlar olarak bahsettiği gibi bunların bazısının Kanuni bazısının da İbrahim Paşa adına kaleme alındığını belirtmektedir ki bu durum Salih Çelebi'nin eserlerini öncelikle ayrı ayrı kaleme aldığına düşündürmektedir.

Yukarıdan itibaren söylediklerimizi özetleyecek olursak Salih Çelebi'nin Leipzig nüshasında eserinin ismi ve telif tarihi ile ilgili bir kaydın olmaması Yurdaydın'ın asıl nüshanın bu olup diğerlerinin bundan istinsah edildiği fikrini dayanaksız bırakmaktadır. Ayrıca Üniversite nüshası yazarın eserinin hâtime kısmını içermesi ve telif tarihini Safer 935 / Ekim 1528 olarak vermesi bu nüshanın diğerlerinden önce yazıldığını düşündürmektedir ve bu nüsha mukaddimeden sonra Üngürüs seferiyle başlayıp yazıldığı tarihe kadar olan olayları ihtiva etmektedir. Bu durumda yazarın Kanuni dönemi tarihini, müstakil eserler halinde olmasa bile, olaylar ve fetihler gerçekleştikçe kısım kısım kaleme aldığı ve daha sonra bir araya getir[t]diği fikri şimdilik daha makul gözükmektedir.

Süleymannâme'nin muhtevasına gelince bu husus da şimdilik net değildir. Bu güne kadar Yurdaydın'ın araştırmalarına dayanılarak *Târih-i Sultan Süleyman*'ın

58 Nitekim Celalzâde Salih'in abisi Celalzâde Mustafa'nın da *Tabakât*'ı yazmaya başlamadan önce eserinin bazı kısımlarını fetihnâme tarzında kaleme aldığı, daha sonra bunları *Tabakât*'a dahil ederek eserini oluşturduğuna dair bir kanaat söz konusudur. Celalzâde Mustafa Çelebi, s. LIII-LIV.

59 Belgrad, Rodos, Mohaç ve Viyana seferleri kastedilmektedir.

60 Celalzâde Salih, *Târihçe-i Alaman*, K, v. 42b.

926-935 / 1520-1528 yılları arasındaki olayları ihtiva ettiği kabul edilmekteydi. Fakat yukarıda tanıtımını yaptığımız Alman seferi tarihçesi Ramazan 938 - Rabiulahir 939 / Nisan-Kasım 1532 arasında gerçekleşen olayları anlatmaktadır. Celalzâde'nin eserinin önceki bölümlerini Safer 935 / Ekim 1528 yılında kaleme aldığı düşünülürse bu kısmın daha sonra kaleme alındığında tereddüt yoktur. Tarihçinin bu bölümü önceki kısmın devamı şeklinde mi yoksa ayrı bir eser olarak mı kaleme aldığı kesin olarak bilemiyoruz. Fakat söz konusu tarihçe tıpkı önceki bölümlerde olduğu gibi “destan” başlıkları altında yazılarak aynı metodun takip edilmesi bakımından Kanuni dönemi tarihinin devamı hüviyeti göstermektedir. Bu durum *Târih-i Sultan Süleyman*'ın zannedildiği gibi 935/1528 yılında bitmediğini, olaylar geliştikçe yazarın tarihini yazmaya devam ettiğini düşündürmektedir. Diğer taraftan eserin önceki bilinen kısımları 935/1528 yılına kadar geldiği Alman seferi tarihçesinin de 938-39/1532 yılındaki seferi anlattığı göz önüne alındığında 936-937 / 1529-1531 yılları arası olayların yani Viyana seferine dair kısımların eksik olduğu görülmektedir. Müverrih Alman seferi tarihçesinde bu sefer hakkında özet mahiyette bilgi vermektedir. Şu ana kadar tespit edilememiş olsa da yazarın bu konuya dair bir eser yazmış olması ihtimal dahilindedir. Hatta Celalzâde Salih'in fetih hareketleri devam ettiği müddetçe Kanuni'nin bundan sonraki seferleri ve fetihleri hakkında eserler kaleme almış olması da mümkündür. Yani eser 939/1532 yılında bitmeyerek bundan sonra da devam etmiş olabilir. Fakat bu durumlar yeni nüshalar ortaya çıkmadıkça şimdilik ihtimalden öteye gidememektedir. Şu anda kesin olarak bildiğimiz Celalzâde Salih'in Kanuni devri tarihini yazmayı 935/1528 yılında bırakmadığı en az 939/1532 yılına kadar devam ettirdiğidir.

Târih-i Sefer-i Zafer-Rehber-i Alaman Adlı Eserinin Tanıtımı Dolayısıyla Celalzâde Salih'in Süleymannâme'si Hakkında Bazı Yeni Çıkarımlar

Öz ■ Celalzâde Salih Çelebi, Kanunî Sultan Süleyman döneminde yetişen önemli âlim ve yazarlardan birisidir. Müverrih fıkıh ve edebiyatın yanı sıra tarihe dair eserler de kaleme almıştır. Bu makalede öncelikle Salih Çelebi'nin bu güne kadar ismen malum olmakla birlikte üzerinde detaylı bir inceleme yapılmayan *Târih-i Sefer-i Zafer-Rehber-i Alaman* isimli eserinin Süleymaniye Kütüphanesi, Kadızâde Mehmed Bölümü, nr. 557 ve Erzurum Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi, Seyfeddin Özege Bölümü, Agâh Sırrı Levend Yazmaları, nr. 522-523'te bulunan nüshaları tanıtılacak ve eserin içeriği ve kaynak değeri hakkında bilgi verilecektir. Sonrasında da bu eser ve diğer bazı yeni tespitler dolayısıyla Celalzâde'nin *Süleymannâme/Târih-i Sultan Süleyman* şeklinde adlandırılan eserinin özellikleri ve muhtevası hakkında bir değerlendirme yapılmaya çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler: Celalzâde Salih Çelebi, Alaman Seferi, Kanunî Sultan Süleyman, *Süleymannâme*, İbrahim Paşa

Kaynakça

- Afyoncu, Erhan, *Tanzimat Öncesi Osmanlı Tarihi Araştırma Rehberi*, İstanbul, 2007.
- Argunşah, Mustafa, "Türk Edebiyatında Selimnameler", *Turkish Studies*, Volume 4/8, Fall 2009, <http://www.turkishstudies.net/Makaleler> (Erişim Tarihi, 02.01.2012), s. 31-47.
- Âşık Çelebi, *Meşâirü'ş-şuarâ (İnceleme-Metin)*, III, haz. Filiz Kılıç, İstanbul, 2010, s. 1269.
- Babinger, Franz, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, çev. Çoşkun Üçok, Ankara, 1992.
- Bostan Çelebi, *Gazavât-ı Sultan Süleyman*, Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya Bölümü, nr. 3317.
- Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, c. II, İstanbul, 1333.
- Celalzâde Mustafa Çelebi, *Tabakâtü'l-Memâlik ve Derecâtü'l-Mesâlik*, haz. Funda Demirtaş, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Erciyes, 2009.
- Celalzâde Salih Çelebi, *Alman Seferi Tarihçesi*, Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi, Seyfeddin Özege Bölümü, Ağâh Sırrı Levend Kitaplığı, nr. 522-523.
- Celalzâde Salih Çelebi, *Alman Seferi Tarihçesi*, Süleymaniye Kütüphanesi, Kadızâde Mehmed Bölümü, nr. 557.
- Danişmend, İsmail Hâmi, *İzablı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, c. II, İstanbul, 1971.
- Erkan, Davut, *Matnâkçı Nasûh'un Süleymân-nâmesi (1520-1537)*, Marmara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2005.
- Erkan, Nevzat, "*Celalzade Salih ve Tarih-i Mısır-ı Cedid İsimli Eseri*" (*Edisyon Kritik*), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2002.
- Gökbilgin, Tayyib, "Süleyman I", *İslâm Ansiklopedisi*, c. IX, s. 99-155.
- Gökbilgin, Tayyib, "Celâl-zâde Sâlih Çelebi", *İslâm Ansiklopedisi*, c. III, s. 63-64.
- Kınalı-zade Hasan Çelebi, *Tezkiretü'ş-şuara*, c. I, haz. İbrahim Kutluk, Ankara, 1978.
- Kütük, Rifat, *Celâl-zâde Sâlih Çelebi, Leylâ vü Mecnûn (Tenkitli Metin-İnceleme)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 1995.
- Levend, Ağâh Sırrı, *Gazavât-nâmeler ve Mihaloğlu Ali Bey'in Gazavât-nâmesi*, Ankara, 2000.
- Menagé, V. L., "The Beginning of Ottoman Historiography", *Historians of the Middle East*, Edited. Bernard Lewis and P. M. Holt, London, 1962, s. 168-179.
- Necib Âsım, "Osmanlı Tarihçileri ve Müverrihler", *Târih-i Osmânî Encümeni Mecmuası*, 7. Cüz, İstanbul, 1329, s. 41-52.
- Nevizâde Atâî, *Hadaiku'l-Hakaik fî Tekmileti'ş-şekaik*, haz. Abdülkadir Özcan, İstanbul, 1989.
- Özay, Gülden, *Celâl-zâde Sâlih Çelebi Divânındaki Dinî Muhtevâ*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2008.

- Özcan, Abdülkadir, “Kanuni Sultan Süleyman Devri Tarih Yazıcılığı ve Literatürü”, *Prof. Dr. Mübahat Küçüköğluna Armağan*, Editör. Zeynep Tarım Ertuğ, İstanbul, 2006, s. 113-154.
- Severcan, Şerafettin, “Süleymannâmeler”, *Osmanlı*, Editör. Gülay Eren, c. VIII, Ankara, 1999, s. 301-317.
- Tekindağ, Şehabettin, “Osmanlı Tarih Yazıcılığı”, *Belleten*, c. XXXV, S. 140, Ankara, 1971, s. 655-663.
- Topal, Seyyid Ali, *Celalzâde Salih Çelebi'nin Tarih-i Sultan Süleyman İsimli Eseri*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara, 2008.
- Uğur, Ahmet, “Selim-nâmeler”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. XVII, S. 22, Ankara, 1978, s. 367-369.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, “Onaltıncı Asır Ortalarında Yaşamış Olan İki Büyük Şahsiyet Topyalı Celâl-zâde Mustafa ve Salih Çelebiler”, *Belleten*, c. XXII, S. 87, 1958, s. 391-441.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, c. II, Ankara, 1998.
- Yurdaydın, Hüseyin Gazi, “Celâl-zâde Salih'in Süleyman-nâme'si”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XIV, Ankara, 1967, s. 1-12.

